Suomen valtio on perustettu kahden kansan, saamelaisten ja suomalaisten, maille.

The State of Finland was established on the lands of two peoples, the Sámi and Finns.

Esitys perustuu Saamelaisten totuus- ja sovintokomission kaksiosaiseen loppuraporttiin: *”Haluan, että kansani elämä paranee” – Loppuraportti OSA I* ja *”Kyllä se on yhtä taistelua” – Loppuraportti OSA II*, kuulemiset.

Esitys ei ole kokonaisvaltainen kuvaus yli 700 sivuisen raportin sisällöistä, vaan se kiteyttää raportin teemoja ja ehdotuksia.

Esityksen rakenne:

1. Johdanto
2. Kieli, kulttuuri ja valta
3. Kulttuuriperintö ja nykykulttuuri
4. Moniääninen Saamenmaa
5. Perinteiset elinkeinot ja kulttuurit murroksessa
6. Saamelainen yhteiskunta ja saamelaisten hyvinvointi
7. Mitä sovinto tarkoittaa?

The presentation is based on the final report of the Sámi Truth and Reconciliation Commission of Finland. The presentation includes short English summaries after each section.

Raportteihin pääset QR-koodien kautta.

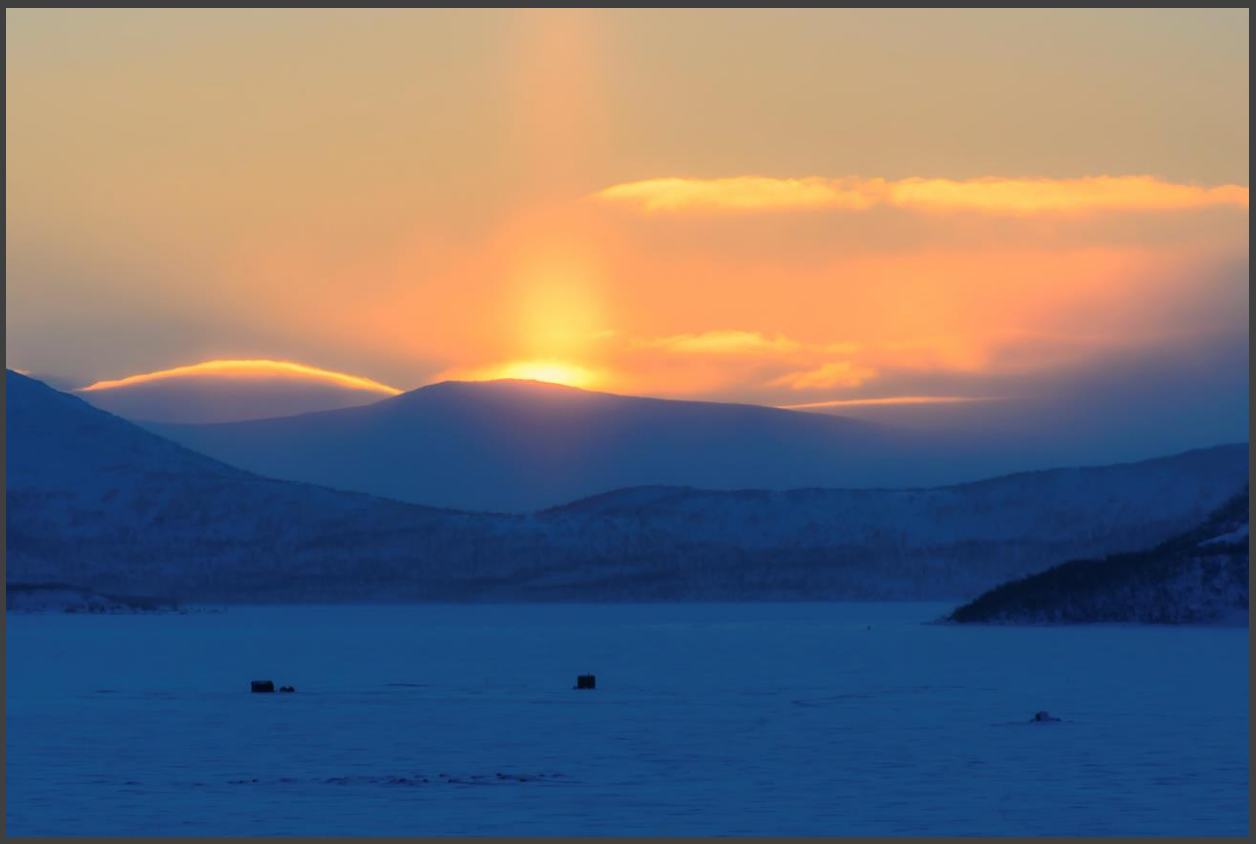

1. Johdanto

Valtioneuvosto asetti saamelaisten totuus- ja sovintokomission yhdessä saamelaiskäräjien ja kolttien kyläkokouksen kanssa lokakuun 28. päivänä vuonna 2021. Komission tehtäväksi annettiin tunnistaa ja arvioida sekä historiallista että nykyistä syrjintää, mukaan lukien valtion sulauttamispolitiikkaa sekä oikeuksien loukkauksia, ja selvittää, miten nämä vaikuttavat saamelaisiin ja heidän yhteisöönsä nykyään.

Komissio toivoo sen julkaisemien tietojen ja kokemusten johtavan Suomen ainoan alkuperäiskansan äänen vahvistumiseen ja kahden kansan, saamelaisten ja suomalaisten, hyvään rinnakkaiseloon yhteiskunnassa.

Totuus- ja sovintokomissio on äärimmäinen toimenpide

Saamelaiskäräjät painottaa, ettei totuus- ja sovintokomission asettaminen ole ilo eikä voitto. Tähän äärimmäiseen toimenpiteeseen ryhdytään siksi, etteivät aiemmat keinot puolustaa saamelaisten alueita ja kulttuureita ole riittäneet muuttamaan pyrkimyksiä assimiloida saamelaisia valtakulttuuriin. Komission aloittaminen on jaetun surun hetki tietoisena siitä, kuinka monet eivät omana elinaikanaan ehtineet saamaan oikeutta.

(Saamelaiskäräjien 5/2019 kokouksen kannanotto)

- Totuus- ja sovintokomissio on kansainvälisesti tunnistettu juridinen instrumentti, jolla selvitetään historiallisia vääryyksiä, joita jokin ihmisryhmä tai vähemmistö on joutunut kokemaan maansa valtion toimien takia. Tunnetuimpia esimerkkejä ovat Kanadan ja Etelä-Afrikan totuus- ja sovintokomissiot.
- Valtioneuvosto asetti saamelaisten totuus- ja sovintokomission yhteistyössä saamelaiskäräjien (*Sámediggi/ Sämitigge/ Sää'mte'ǧǧ*) ja kolttien kyläkokouksen (*Saa'mi siidsááббar)* kanssa 28.10.2021.
- Aloitteen totuus- ja sovintokomission perustamiseksi Suomeen teki saamelaiskäräjät, joka kirjasi asian ensimmäisen kerran toimintaohjelmaansa vuonna 2016.
- Komission työnä on ollut tunnistaa ja arvioida historiallista ja nykyistä syrjintää, valtion sulauttamispolitiikkaa sekä oikeuksien loukkauksia, selvittää niiden vaikutuksia saamelaisiin ja ehdottaa, miten yhteyttä saamelaisten ja Suomen valtion välillä sekä saamelaisten keskuudessa voidaan edistää.
- Komission työnä on ollut koota saamelaisten kokemukset Suomen valtion ja eri viranomaisten toimista ja siitä, millaisia vaikutuksia ja seurauksia niillä on ollut ja edelleen on saamelaisille alkuperäiskansana ja sen jäsenille yksilöinä, ja tehdä tämä tieto näkyväksi.
- Vastaavat totuus- ja sovintoprosessit ovat olleet käynnissä myös Ruotsissa ja Norjassa. Norjan komissio luovutti raporttinsa Suurkäräjille 1.6.2023 ja Ruotsin selvitystyö on vielä käynnissä. Raporttien luovuttaminen asettajatahoille ei ole päätepiste, vaan työ jatkuu kaikissa maissa.

Totuus- ja sovintokomissio on äärimmäinen toimenpide

- Komissio kuuli yhteensä lähes 400 henkilöä, kaikkia henkilöitä ja ryhmiä, jotka halusivat tulla kuulluiksi ja ilmoittivat siitä komissiolle.
- Loppuraportti on kaksiosainen ja se pitää sisällään toimenpide-ehdotukset ja kuulemisten pohjalta koostetun osan.
- Lisäksi komissio tilasi työnsä tueksi erillisselvityksiä eri alojen asiantuntijoilta, yhteensä 25 kappaletta, ja saamelaisilta tekijöiltä kaksi dokumenttifilmiä, toisen koskien saamelaisen poronhoidon tilannetta ja toisen koskien Tenojoen ja jokisaamelaisen kulttuurin tilannetta.
- Raportissaan komissio tuo esiin sen, että saamelaiset ovat yhtäältä yksi Saamen kansa ja toisaalta monikielisiä, monikulttuurisia ja ylirajaisia.
- Loppuraportti on ensiaskel sovinnon tiellä. Saamelaisten oikeuksien vahvistaminen vaatii komission mukaan konkreettisia toimia. Tämä edellyttää, että valtio sitoutuu pitkäjänteiseen ja johdonmukaiseen saamelaispolitiikkaan.
- Komissio pitää välttämättömänä, että valtio tunnustaa ja kantaa vastuun historiallisista vääryyksistä, kuten asuntolakouluissa harjoitetusta ihmisoikeuksia loukanneesta sulauttamispolitiikasta sekä etniseen ja kielelliseen taustaan perustuvasta syrjinnästä, jota tapahtuu yhä nykypäivänä.

QR-koodin kautta pääset erillisselvityksiin

Sámi Truth and Reconciliation Process of Finland

I want a better life for my people.

- The Finnish Government appointed the *Sámi Truth and Reconciliation Commission in Finland* in cooperation with the Sámi Parliament and the Skolt Sámi Siida Council in 2021.
- The objective was to identify and assess historical and current discrimination: the assimilation policy, violations, and to determine their ongoing impacts.
- Approximately 400 people participated in the hearings arranged by the Commission.
- The final report consists of two parts; the first part contains proposals for action, and the second part is based on the hearings. In addition, the Commission ordered 25 special reports from experts in various fields and two documentary films from Sámi filmmakers, one focusing on the situation of Sámi reindeer herding and the other on the situation of the Teno River and Sámi culture.
- The final report was given to the Government on 4.12.2025. This is the beginning of the reconciliation work.

English summary of the report can be accessed through QR code:

2. Kieli, identiteetti ja valta

Erityisesti nykypäivän kielitaidottomien saamelaisten kertomukset paljastavat, miten edellisten sukupolvien asuntola- ja koulukokemukset ovat estäneet saamen kielen siirtymisen seuraaville sukupolville. Oman perheen ja suvun kielen oppiminen on monille vaativa henkinen prosessi, jossa psykososiaalinen tuki olisi erityisen tärkeää.

Jos suomalainen koulutusjärjestelmä ei ollut 1950-luvulla valmistautunut saamelaislasten opetukseen, yhä tänä päivänä saamelaislasten kielellisten oikeuksien toteutumisessa varhaiskasvatuksessa ja opetuksessa on puutteita.

Oma kieli on perusoikeus

Saamen kieli oli se minun sydämen asia.

- Vähemmistöasemassa oleville ihmisille ja ryhmille kielellisten oikeuksien olemassaolo on elintärkeää, kun taas kielellisiin enemmistöihin kuuluvien ihmisten kielelliset oikeudet ovat usein näkymättömiä ja huomaamattomia itsestäänselvyyksiä.
- Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat perusoikeuksia, joita turvaavat mm. Suomessa perustuslaki, saamen kielilaki sekä varhaiskasvatusta, opetusta, koulutusta ja sote-palveluiden järjestämistä koskevat lait.
- Kielioikeuksia tarvitaan turvaamaan esimerkiksi kielen oppimis-, käyttö- ja kehittymismahdollisuuksia ja normaalin arkipäiväisen elämän edellytyksiä ja vaikkapa kirjallisuuden syntyä.
- Ilman mahdollisuutta oman kielen kouluopetukseen kieli ei kehity ja sen puhuja jää luku- ja kirjoitustaidottomaksi omassa kielessään; näin on käynyt useille peruskouluaikaa edeltäneen kansakoulun käyneille saamelaisille.
- Kielelliset oikeudet ovat myös edellytys hyvälle elämälle, jossa omaa kieltä ei tarvitse hävetä, piilottaa eikä vaihtaa toiseksi.
- Valtioiden rajat ylittänyt saamelaisliike 1960-luvulla käynnistyi pohjoissaamen vahvimmilta puhuma-alueilta ja avasi tietä muiden saamen kielten ja saamenkieliselle opetukselle sekä kielten elvyttämiselle. Inarin- ja koltansaamen kielen uhanalaistuminen eteni 1900-luvun jälkipuoliskolla niin pitkälle, että saamelaisyhteisöiltä, -yhdistyksiltä ja tutkijoilta tarvittiin radikaaleja kielenelvytystoimia suunnan kääntämiseksi.
- Nykyisin inarin-, koltan- ja pohjoissaamen kieli ovat uhanalaistumisestaan huolimatta kaikki edelleen ensiksi omaksuttuja äidinkieliä.
- Saamen kielet ovat myös koulutuksen, tutkimuksen ja median kieliä: Saamen kieliä voi opiskella eri koulutusasteilla esimerkiksi Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa, kansalaisopistoissa ja Oulun yliopistossa. Suomen Yleisradion saamelaistoimituksen, Yle Sápmin, erityisenä tehtävänä on vahvistaa saamen kieliä, saamelaista kulttuuria ja identiteettiä.

Saamelaisten koulukokemuksia 1950–1970-luvuilla

Minä häpesin. Minulle ei tullut mieleenkään, että olisin alkanut kenenkään kanssa siellä puhumaan saamen kieltä. Meni vielä niin, että minä aloin itsekin syrjimään saamelaisuutta ja kotiani ja häpeämään sitä. Enkä minä ymmärtänyt, että se ei ole minun vikani. Se on tullut ulkopuolelta. Ja todellakin, että se on niin hieno asia, kun nämä nuoret ihmiset, he ovat päässeet oppimaan saamelaisuuteen, saamelaiseksi. Kuinka rohkeita he ovat. Minun sukupolveni ei päässyt. Minun ikäisteni vanhemmat, he oppivat myös niin, he ovat kärsineet, ja ymmärrän, että he eivät halunneet omille lapsillensa sitä samaa, että eivät joutuisi kärsimään, mutta eivät ymmärtäneet, että silti kärsivät.

- Vuoden 1947 oppivelvollisuuslain seurauksena syrjäalueiden vanhempien piti lähettää lapsensa seitsemänvuotiaina ympärivuotiseen koulutukseen keskuskylien kouluihin. Pitkien koulumatkojen ja huonojen kulkuyhteyksien seurauksena lapset olivat useita kuukausia käymättä kotona välissä.
- Kouluissa henkilökunta oli pääsääntöisesti suomalaisia ja suomenkielisiä.
- Monet saamelaiset ovat kertoneet aloittaneensa koulunsa ilman minkäänlaista suomen kielen osaamista. Osa jäi luokalle useammankin kerran, jos suomenkielinen opetus alkoi avautua heille kunnolla vasta kolmannella luokalla.
- Monien asuntolanhoitajien kasvatus- ja kurinpitomenetelmiin kuuluivat fyysisen väkivallan lisäksi nurkassa seisottaminen, ylimääräisen työn teettäminen tai muiden edessä nolaaminen. Eräs kurinpidon muoto oli, että lapsi pantiin sänkyyn makaamaan tunneiksi ilman vaatteita.
- Asuntoloissa lapsiin kohdistettiin myös seksuaalista väkivaltaa.
- Vaikeisiin kokemuksiin liittyi myös se, että saamelaislasten käsitykset itsestään oppijoina vääristyivät vieraassa kieliympäristössä. Vaikka kansakouluajoista on kulunut vuosikymmeniä, saamelaiset liikuttuvat yhä niitä muistellessaan.
- Ajat ovat jääneet vaivaamaan heitäkin, jotka ovat olleet väkivaltaisia koulutovereitaan kohtaan, ja jotkut ovat pyytäneet anteeksi vuosikymmenen takaisia tekojaan.

Koulukokemusten kauaskantoiset seuraukset

Uskon, että se oli kaikista vaikeinta, että jäimme sinne omaan yksinäisyyteemme. Lapsen mieli on sillä tavalla julma, että lapsi alkaa itse syyttää itseään monista asioista. Jos ei aikuinen tule ja ohjaa ja neuvo, ja lapsi joutuu kantamaan kaikki virheet yksin, se on tullut häpeäksi, ja siitä häpeästä ei voi puhua. Se häpeä on hyvin raskas kumppani.

- Kansalais- ja keskikoulun henkisen, fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kokemukset ovat seuranneet monia saamelaisia aikuisuuteen saakka. Asioista ei välttämättä ole tähän päivään mennessä koskaan puhuttu, vaan ne on padottu sisälle.
- Seurauksia ovat esimerkiksi vieraantuminen omista vanhemmista, sisaruksista ja äidinkielestä, alemmuuden tunne, vaikeus hakea apua ja luottaa viranomaisiin, syrjäytyminen, mielenterveysongelmat ja päihteidenkäyttö.
- Kansalais- ja keskikoulun käynyt sukupolvi kertoo, etteivät he halunneet paljastaa olevansa saamelaisia. Osalla saamelaisuuden piilottaminen jatkui peruskoulusukupolven keskuudessa vielä pitkälle 1990-luvulle, osalla se jatkuu yhä tänä päivänä.
- Aivan kaikki eivät hävenneet saamelaisuuttaan, eivätkä lopettaneet saamen kielen puhumista kotona tai koulussa. Monet tähän sukupolveen kuuluvista eivät välttämättä osaa kuitenkaan kirjoittaa ja lukea omaa äidinkieltään.
- Asuntolakoulun käyneistä lapsista on vuosien varrella tullut vanhempia, ja he pohtivat, millä tavoin asuntola-aika on muovannut heidän kykyään olla vanhempi. Monista kasvoi vanhempia, jotka eivät enää arvostaneet äidinkieltään, eivät halunneet puhua sitä lapsilleen tai osanneet muuten olla vanhempina heille läsnä.
- Nykyään erityisesti saamelaisnuoret nostavat esiin häpeän ja kuulumattomuuden tunteita liittyen vanhempiensa traumoihin ja omaan kielettömyyteen. Tällaiset ylisukupolviset kokemukset ja muistot nousevat pintaan erityisesti silloin, kun saamelainen alkaa opiskella perheensä ja sukunsa saamen kieltä.
- Kertomukset osoittavat, miksi saamen kielten opiskelu vaatii kielenmenettäjiltä ja heidän jälkeläisiltään rohkeutta ja sellaisen elämäntilanteen, jossa heillä on resursseja käsitellä kielen- ja kulttuurinmenetykseen liittyviä asioita.
- Toisaalta saamelaiset kokevat saamen kielen opiskelun antaneen työmahdollisuuksia saamen kielen ja kulttuurin parissa ja vahvistaneet sidettä saamelaisyhteisöön, omaan sukuun ja saamelaiskulttuuriin.

Se oli jotakin sellaista, mitä lapsi ei voinut ymmärtää, se turvattomuus Ivalossa. Se on juuri se, kun lapsi joutuu käyttämään voimansa siihen, että pärjää. Kun pitää katsoa ympäristöstä, että mikä minä olen, mikä minä saan olla. Se vie paljon voimia eikä voi ihmisenä kehittyä. Sehän jää hiertämään. Sinun täytyy ne ikävät tunteet sitoa itsesi sisään, eikä voi niitä jakaa kenenkään kanssa. Ei meillä kotonakaan puhuttu. Uskon, että äitini on sen saman ikävän kanssa kärsinyt ja taistellut, eikä hänkään ole voinut puhua siitä, eikä lohduttaa meitä. Minä itse olen joutunut tekemään töitä itseni kanssa paljon, että pärjään tässä maailmassa. Minulle on ollut parantava kokemus, että minun lapseni ovat saaneet käydä koulua kotoa käsin.

Suomen rakenteellinen tietovaje saamelaisista alkuperäiskansana

Meidän täytyy aina selittää perusasioita. Emme koskaan ehdi kokouksessa varsinaisiin asioihin. Jos neuvotteluissa eivät ole ne ihmiset, jotka voivat päättää asioista, niin se on myös yksi tapa alentaa saamelaiskäräjien legitimiteettiä. Meillä on puheenjohtajat neuvotteluissa, ja sitten ministeriön puolelta on tavalliset virkamiehet, jotka eivät päätä mistään.

- Suomalaisen yhteiskunnan tietämättömyys saamelaisista on seurausta siitä, että koulutusjärjestelmässä ei opeteta saamelaisista juuri lainkaan, vaikka saamelaiset ovat keskeinen osa Suomen monikulttuurista historiaa ja nykyisyyttä.
- Saamelaisten historia ei ole vain Suomen historiaa, vaan myös osa Norjan, Ruotsin ja Venäjän historiaa, joiden rajat jakavat saamelaiset eri maiden lainsäädäntöjen ja hallinnollisten järjestelmien alle.
- Koulujen oppimateriaaleissa saamelaistietoa ei liitetä osaksi Suomen historiaa tai nykypäivän yhteiskuntaa.
- Myös oppikirjojen kuvitukset toistavat vanhoja stereotypioita saamelaisista.
- Jos kouluissa ei opeteta saamelaisesta yhteiskunnasta, itsehallinnosta ja perusoikeuksista, voi kysyä, saavatko edes saamelaiset oppilaat demokratiakasvatuksen kannalta olennaista tietoa omasta kulttuuristaan, esimerkiksi saamelaiskäräjistä, jotta he osaavat toimia yhteiskunnassa?
- Rakenteellinen tietovaje saamelaisista alkuperäiskansana yhteiskunnassa vaikuttaa vahvasti valtaväestön asenteisiin ja ennakkoluuloihin saamelaisia kohtaan.
- Saamelaisten omaan tietoon ei myöskään usein uskota, eikä sitä haluta hyödyntää, olipa kyse maankäytön suunnittelusta, porojen laidunoloista, kalakantojen kestävästä käytöstä tai muusta saamelaiseen perinteiseen tietoon ja yhteiskuntaan liittyvästä asiasta.
- Saamelaiset ja heidän yhteisönsä ovat joutuneet viemään kiista-asioita YK:n ihmisoikeuselinten ratkaistaviksi lukuisia kertoja. Valitukset ovat koskeneet metsänhakkuita, kalastusta, poronhoitoa ja saamelaiskäräjävaaleja.

Saamelaisten kohtaama arkipäivän rasismi ja sen seuraukset

Minulla itsellä soi ne mummon sanat sieltä lapsuudesta, että älkää viittikö mainita kovin, että olette saamelaisia, että te pääsette helpommalla.

- Saamelaiset kärsivät arkipäivän rasismista, joka ilmenee epäkohteliaina kommentteina, syrjivänä käytöksenä, stereotypioina sekä epätasa-arvoisena kohteluna työpaikoilla, kouluissa, palvelujärjestelmissä, julkisessa tilassa ja sosiaalisessa mediassa.
- Valtaväestön tiedon puute saamelaisista vaikuttaa siihen, että iso osa suomalaisista muodostaa käsityksensä saamelaisista pirstaleisen saamelaiskuvaston ja konflikteihin keskittyvän julkisuuden kautta. Nämä käsitykset ovat usein värittyneitä ja korostavat lähinnä puutteita ja vastakkainasetteluja.
- Saamelaisyhteisön sisäistä keskustelua vaikeuttaa valtayhteiskunnan saamelaisilta vaatima yhtenäisyys ja yksimielisyys, vaikka suomalainen yhteiskunta ja suomalaiset päättäjät ovat harvoin yksimielisiä mistään.
- Valtaväestön ristiriidat ja erimielisyydet luetaan kuuluvaksi normaaliin kansalaisyhteiskunnan keskusteluun ja demokratiaan, kun taas saamelaisten monimuotoinen keskustelu leimataan helposti riitelyksi.
- Vihamieliset asenteet ja vihapuhe, joka lietsoo vihaa yhtä ihmistä tai ihmisryhmää vastaan, pahimmillaan vaientavat saamelaisia osallistumasta julkisiin keskusteluihin ja rajoittavat saamelaisten vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista laajempiin yhteiskunnallisiin prosesseihin.
- Vielä 2020-luvullakin voidaan työpaikkojen kahvipöydissä puhua saamelaisista heidän etnisen taustansa takia halventavasti, kyseenalaistaa ammattitaitoa tai kunnioittaa heidän näkemyksiään.

Saamelaisten totuus- ja sovintokomission ehdotukset kielen ja koulutuksen tukemiseksi

- Saamen kielilaki tulee uudistaa siten, että se vastaa paremmin nykytilannetta: Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten kielioikeuksia tulee vahvistaa. Kaikille saamelaislapsille ja -nuorille tulee turvata oikeus kielen ja kulttuurin oppimiseen ja ylläpitämiseen.
- Varhaiskasvatuksen rahoitus tulee korottaa siten, että palveluita on mahdollista tarjota myös kotiseutualueen ulkopuolella.
- Aikuisille suunnattujen saamen kielten opintojen rahoitus tulee turvata.
- Alkuperäiskansa saamelaisia, saamelaisten historiaa ja nykypäivää koskevaa tietoa tulee sisällyttää laajasti perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelmiin sekä luokan- ja aineenopettajien koulutusohjelmiin.
- Opetussuunnitelmia ja oppimateriaaleja varten tulee tuottaa saamelaisia sisältöjä.
- Suomen Akatemiaan tulee perustaa saamen tutkimuksen toimikunta ja saamen tutkimuksen eettinen toimikunta.

Language, identity, and power – English summary

I don't have a mother tongue. I am nobody. I am not Finnish, but I am no longer Sámi either. I was embarrassed by my surname. I was embarrassed to tell people where I was from.

- The language rights of the Sámi are fundamental rights that are safeguarded in legislation. However, these are not always implemented.
- History of Sámi, e.g., experiences and longstanding effects of the residential schools still affect Sámi people
- There is a knowledge gap on the Sámi people in Finland, which is partially due to the lack of knowledge offered by the Finnish education system.
- Racism and hate speech are targeted at Sámi people, e.g., in schools, workplaces, public services, and social media

- The Commission suggests:
  - Strengthen Language Rights and Education by renewing the legislation and ensuring stronger language rights for Sámi people living outside the traditional homeland.
  - Expanding and safeguarding funding for Early Childhood and Adult Education, expanding services so that every Sámi child and youth has guaranteed access to learning and maintaining their language and culture.
  - Integration of Sámi knowledge and research by including comprehensive information about Sámi people in national curricula for basic and upper secondary education, as well as teacher training programs. Establish a Sámi Research Committee and an ethical review board within the Academy of Finland.

3. Kulttuuriperintö ja nykykulttuuri

Saamelaiset ovat joutuneet sopeutumaan erilaisiin muutoksiin ja yhteisöjensä ulkopuolisesta yhteiskunnasta nouseviin paineisiin.

Tästä huolimatta saamelaiset eivät ole jääneet passiivisiksi sivustaseuraajiksi, vaan he ovat puolustaneet aktiivisesti yhteisöjään ja maitaan. Tämän ansiosta saamelainen kulttuuri on edelleen elävää ja yhteisöllistä.

Saamelaiset ja kirkko

Meillä se on ollut se häpeä lestadiolaisuuden takia. En minä edes tiennyt lapsena, että isäkin joikaa. Kyllähän hän on aina metsässä joikannut, mutta en tiennyt sitä, kun se oli niin kiellettyä. Vasta kun olin aikuinen, hän kertoi, että kyllä hän on aina metsässä joikannut, mutta sitten hän lopetti, kun vanheni ja meni takaisin lestadiolaisuskoon.

- Hengellisyyteen, uskontoon ja kirkkoihin liittyvissä asioissa kosketetaan saamelaisten maailmankuvan ja identiteetin syvärakenteita, esimerkiksi saamelaisten joikuperinnettä ja nimeämiskäytäntöjä, joita papit eivät ole halunneet päästää kirkon tilohin tai kirjata kirkonkirjoihin.
- Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on ollut kansallisvaltion rakentamisessa merkittävä asema, ja kirkko antoi hyväksyntänsä, ellei suoraa tukeaan saamelaisiin kohdistuneelle suomalaistamispolitiikalle sekä valtion ja viranomaisten toimille, kuten rotubiologisisille tutkimuksille, asutustoiminnalle tai pohjoisen taloudelliselle hyödyntämiselle.
- 1840-luvulta alkaen lestadiolaiset herätysliikkeet ovat vaikuttaneet voimakkaasti saamelaisten yhteisörakenteisiin, joita kohtaan liikkeet ovat olleet torjuvia. Liikkeiden arvo- ja moraaliopetus on ollut myös jyrkkää ja tuomitsevaa. Lestadiolaisuuden piirissä tapahtuneeseen seksuaaliseen ahdisteluun ja hyväksikäyttöön ei myöskään ole saamelaisten mukaan puututtu, vaan teot on peitetty vaikenemalla.
- Kolttasaamelaiset ovat uskonnoltaan pääosin ortodokseja, eikä ortodoksisen kirkon papisto ole aina ymmärtänyt kolttasaamelaisten perinteitä tai alkuperäiskansa-asemaa, vaan heidät saatetaan rinnastaa muihin kirkon piirissä oleviin kielivähemmistöihin. Toisaalta ortodoksinen perinne näkyy myös myönteisenä tekijänä, joka luo ja vahvistaa kolttasaamelaista identiteettiä.
- Evankelis-luterilaisessa kirkossa on havahduttu käsittelemään omaa alistavaa historiaa suhteessa saamelaisiin. Arkkipiispa Tapio Luoma esitti *Saamelaiset kirkossa* -hankkeen päätösjumalanpalveluksessa anteeksipyynnön, ja hankkeen toimenpidesuosituksilla tähdätään siihen, että saamelainen kulttuuri ja saamelaisten hengelliset tarpeet tulisivat paremmin huomioiduiksi kirkon sisällä.
- Suomen ortodoksisella kirkolla ei ole ollut vastaavaa historian ja nykyhetken tapahtumia ja tilannetta purkavaa prosessia. Myöskään lestadiolaiset liikkeet eivät ole olleet mukana purkamassa kirkon väärinkäytöksiä saamelaisia kohtaan.

Saamelainen käsityö ja taide

Se identiteetti vahvistu siinä niin, että sinne juhliin mä teetin itselle puvun. Ja sehän oli ihan älyttömän iso juttu, koska sitten kun mulle oli tehty se puku, ja mulla oli mummon lakki päässä, niin äidilläkin ihan itku pääsi, kun näki. Että se oli niin hurja tapahtuma, ja kaikille sukulaisillekin. Ja sitten se tunne, että sä liityt siihen jatkumoon siellä, ja uskallat olla sitten tosiaan yksi porukasta. Ja oli uskomaton kokemus siinä sitten, että miten ihmiset ottaa vastaan siinä kohdin.

- Saamelainen käsityöperinne on esimerkki siitä, miten alkuperäiskansojen perinteinen kulttuuri ilmenee niin aineellisessa kuin aineettomassakin muodossa, eivätkä nämä kaksi muotoa ole täysin erotettavissa toisistaan.
- Saamelaisille kieli, kulttuuri ja perinteisen käsityön taidot linkittyvät tiiviisti toisiinsa. Siksi kielettömyyteen liittyvä häpeä on joillekin kuultaville aiheuttanut sen, että he eivät ole halunneet näyttää muillakaan tavoilla omaa saamelaisuuttaan.
- Toisaalta saamen kielen opiskelu ja saamenpuvun hankkiminen tapahtuvat monilla yhtä aikaa, ja kumpikin edesauttaa identiteetin ja kuulumisen kokemuksen vahvistumista.
- Käsityöperinne on useiden materiaalien suhteen riippuvainen saamelaisten perinteisistä elinkeinoista ja luonnon tuntemisesta.
- Saamelaistaiteella laajemmin on suuri merkitys saamelaisyhteisölle, koska se voi rikkoa vaikeiden ja traumaattisten kokemusten luomaa ylisukupolvista puhumattomuutta. Saamelaistaiteet toimivat myös välineenä, jonka kautta valtaväestö voi saada paremman käsityksen saamelaisten kokemuksista.
- Saamenkäsityön opetuksen siirtyminen yleiseen, kaikille avoimeen muotoon koetaan ristiriitaiseksi, koska kaikilla käsityökursseille tulevilla henkilöillä ei ole kulttuurista tietämystä alueellisista ja sukuun liittyvistä saamenkäsityön merkityksistä tai edes suoraa sidettä saamelaisyhteisöön.
- Keskeinen ongelma käsityössä ja taiteessa on valta-asetelma, jossa valtaväestö ottaa käyttöönsä ja hyötyy vähemmistökulttuuriin kuuluvista elementeistä, joista saamelaisia itseään on joskus rangaistu, joista heitä on pilkattu ja joiden elvyttäminen voi olla kielen, kulttuurin ja käsityön linkittymisen kautta henkisesti monivaiheinen ja ristiriitainenkin prosessi.

Saamelaisten totuus- ja sovintokomission esitykset kulttuuriperinnön ja nykykulttuurin elinvoimaisuuden tukemiseksi

- Saamelaisten immateriaalioikeuksia tulee vahvistaa ja luoda mekanismeja, jotka turvaavat saamelaisten perinteisen tiedon, kulttuuristen ilmaisujen ja muun henkisen omaisuuden suojan sekä niiden oikeudenmukaisen käytön ja hyötyjen jaon.
- Saamelaisen kulttuuri- ja järjestötoiminnan tukemiseksi osoitettua valtionavustusta tulee korottaa. Saamelaismuseo Siidan työtä on vahvistettava.
- Saamelaisnuorten taidetapahtuman jatkuvuuden turvaaminen erillisellä rahoituksella.
- Yleisradion saamenkielisen toiminnan jatkuvuus on turvattava.

Traditional and contemporary Sámi culture – English summary

My identity strengthened so that I had a dress made for myself for the party. And that was a really big deal, because when the dress was made for me, and I had my grandmother's hat on my head, my mother started crying when she saw it.

- Spirituality and religion are an integral part of the Sámi worldview and identity. The Evangelical Lutheran Church has played a significant role in the assimilation of the Sámi people. The church has addressed this and issued an apology to the Sámi people. The actions of the Orthodox Church did not appear to be similar in the hearings, and the church is not currently engaged in any processes to address its past and present.
- Sámi handicraft traditions are a concrete example of how the Sámi language, culture, and traditional handicraft practices are closely intertwined.
- Sámi arts have significant meaning for the Sámi community, according to Sámi narratives, because they have the power to break the intergenerational silence caused by difficult and traumatic experiences.

- The Commission suggests:
  - Sámi cultural and intellectual rights should be protected.
  - Support for cultural institutions and activities should be increased.
  - Sámi-language media should be ensured.

4. Moniääninen Saamenmaa

Kuulemisiin osallistui saamelaisia jokaisesta Suomen alueella asuvasta saamelaisryhmästä: inarinsaamelaisia, kolttasaamelaisia ja pohjoissaamenkielisiä, kaupunkisaamelaisia ja sateenkaarisaamelaisia.

Inarinsaamelaisten kokemukset

Kun mietin meidän perheen taustaa, miksi ei ole puhuttu inarinsaamea, se liittyy sopeutumiseen. Luin, olisikohan Morottajan Matti siitä kirjoittanut, että se on inarinsaamelaisuudessa ja saamelaisuudessa yleisesti, että on oltu hyviä sopeutumaan. On sopeuduttu erilaisiin tilanteisiin, muutoksiin ja se on ollut sekä hyvä että huono asia. Kun on liikaa sopeuduttu, niin ei myöskään olla osattu puolustaa sitä omaa, on menty liikaa siihen toiseen.

- Yhteisön perustana oleva inarinsaamen kieli on erilaisista paineista huolimatta säilynyt ja elpynyt aktiivisen kieliyhteistyön avulla.
- Inarinsaamelaisten perinteinen elämäntapa, joka perustuu luontaistalouteen, on joutunut vähitellen ahtaalle. Luontaiselinkeinot ovat herkkiä ympäristön muutoksille ja edellyttävät laajoja, yhtenäisiä alueita.
- Inarinsaamelaiset poronhoitajat kertovat kokemuksiaan siitä, miten metsänhakkuut ovat kaventaneet ja pirstoneet perinteisiä laidunalueita 1920-luvun ja sotien jälkeen, kun kaupalliset hakkuut aloitettiin.
- Hakkuista aiheutuvan huomattavan haitan osoittaminen poronhoidolle on nykyään kuitenkin vaikeaa, kun alueita hakataan leimikko kerrallaan.
- Suomen lainsäädäntö ei tunnista inarinsaamelaisyhteisöjen perinteisiä pyyntipaikkoja, sukujen nautinta-alueita tai perinteisiä pyyntitapoja, ja metsästyslupamyyntiä ulkopaikkakuntalaisille kritisoidaan runsaasti.
- Isojaossa ja vesipiirirajankäynnissä aloitetut tiloihin liittyvät toimitukset ovat jääneet kesken, eikä oikeuksia ole palautettu tai korvattu asianmukaisesti. Ne ovat johtaneet maa- ja vesioikeuksien menetyksiin.
- Kalastuslupien myynti Inarijärveen, vaikka vedellä on useita omistajia ja yksityisiä vesialueita, on koettu erityisen ongelmalliseksi.
- Edellä mainittujen ihmistoimien lisäksi oman uhkansa luontaiselinkeinoihin tuo ilmastonmuutos. Moni poronhoitaja miettii, miten selviytyä kasvavista kustannuksista ruokinnan lisääntyessä ja pitää poronsa hengissä poikkeuksellisten sääolosuhteiden lisääntyessä ja viranomaistoiminnan ollessa joustamatonta.

Kolttasaamelaisten kokemukset

Minusta sekin kertoo aika paljon historiasta, että sukunimiä on vaihdettu suomalaisiksi.

- Koltansaamen (*nuõrttsää´mǩiõll*) alkuperäinen puhuma-alue on kattanut nykyisen Murmanskin alueen länsiosan ja Inarin koillisosan. Suurin osa kolttasaamelaisesta väestöstä asutettiin Inarin kunnan alueelle toisen maailmansodan jälkeen, kun Petsamon alue luovutettiin Neuvostoliitolle. Tämä tarkoitti luopumista kotiseudusta sodan seurauksena.
- Toisen maailmansodan jälkeiset tapahtumat, sukualueiden menettäminen ja evakkoajan jälkeinen uudelleenasuttaminen ovat olleet yhteisölle traumaattisia kokemuksia. Niistä on seurannut kolttalaki, alun perin asuttamislaki, jonka tarkoitus oli parantaa kotiseutunsa menettäneiden kolttasaamelaisten asumisen mahdollisuuksia.
- Nykyisen kolttalain pyrkimys on edistää kolttaväestön ja koltta-alueen elinolosuhteita ja kylien elinvoimaisuutta ja toimeentulomahdollisuuksia, mutta Suomen heikko taloudellinen tilanne on johtanut jo ennestään vähäisten julkisten palvelujen vähenemiseen.
- Kolttalaki on kolttasaamelaisyhteisölle tärkeä, mutta sen käytännön soveltamisessa ilmenee haasteita erityisesti rakentamisessa, rahoituksessa ja maankäytössä sekä viranomaisten asenteissa ja lain tulkinnoissa.
- Erityisesti kolttasaamelaiset ihmettelevät suomalaisten ja virkahenkilöiden kielteisiä asenteita ja virheellisiä käsityksiä kolttalain erityisistä etuuksista. Porotilat, maatalous ja yritystoiminta eivät suinkaan ole täysin valtion kustantamia, vaan niihin on mahdollista hakea tiettyjen ehtojen täyttyessä tukea ja lainaa.
- Kolttasaamelaisten kertomuksissa menneisyyden tapahtumat ja niiden kipupisteet elävät yhä vahvasti nykyhetkessä ja vaikuttavat siihen, miten he kokevat kuuluvansa saamelaisyhteisöön.
- Nuorempien sukupolvien kulttuurinen ja kielellinen elvytys on nykyään osa prosessia, jossa menneisyyden haavat pyritään parantamaan ja yhteys omaan kulttuuriin palauttamaan. Monet ovat opiskelleet koltansaamen kieltä. Vanhemmat, jotka ovat hankkineet koltansaamen kielitaidon aikuisina, käyttävät sitä kodin puhekielenä.

Kaupunkisaamelaiset yhteisöön kuuluvina, oikeuksien ulkopuolella

Kun muutimme pois saamelaisalueelta, niin mehän jouduimme ostamaan turistiluvat kalastukseen. Me olimme turisteja omalla maalla. Tunturissa sai kalastaa, mutta Tenolla ei. Olen miettinyt, että jos omat lapset ja lapsenlapset haluavat kalastaa, niin minkälaisilla oikeuksilla he voivat kalastaa. Onko niillä enää mitään? Pitäisi olla sellaiset luvat, että sinne pääsee, jos haluaa. Edes rannalla heitellä. Eihän me mitään ryöstökalastajia olla. Jos muutat pois, niin kaikki oikeudet jää, kaikki ovet menevät kiinni. Ei se saamelaisuus saa katketa siihen, että sinä et asu siellä. Eihän kaikki voi edes asua Saamenmaalla.

- Tänä päivänä suurin osa saamelaisista asuu saamelaisalueen ulkopuolella, mutta monet pitävät tiiviisti yhteyttä sukuunsa, perinteisiin ja kotiseutuun Saamenmaalla.
- Yhteisöllisyys on tekijä, joka yhdistää moninaisista taustoista olevat ja eri alueilla asuvat saamelaiset yhteisöihinsä, ja näyttäytyy heille merkittävänä voimavarana.
- Vapaaehtoisvoimin toimivat saamelaisyhdistykset ja aktiiviset vanhemmat ovat olleet ratkaisevassa asemassa neuvotellessaan yhdessä saamelaiskäräjien kanssa kaupunkien ja kuntien kanssa saamenkielisestä varhaiskasvatuksesta ja opetuksesta.
- Yhdistykset myös vahvistavat yhteisöllisyyttä järjestämällä saamenkäsityön kursseja ja muita perhetapahtumia.
- Yhteisöllisyyden rinnalla vahvana elää myös vanha tapaoikeus eli omaan historiaan, maankäyttöön ja elinkeinoihin perustuvat vuosisatojen aikana syntyneet oikeuskäsitykset, esimerkiksi käsitykset sukujen ikiaikaisista nautinta-alueista.
- Samalla Saamenmaan ulkopuolella asuvien saamelaisten kieleen ja kulttuuriin liittyvät oikeudet ja peruspalvelut toteutuvat huomattavasti heikommin kuin saamelaisten kotiseutualueella asuvilla. Tällaisia ovat esimerkiksi saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen asema ja rahoitus, jotka ovat lainsäädännössä turvaamatta, ja siksi opetus järjestyy heikosti.
- Vuonna 2018 käynnistynyt etäyhteyksin järjestetty saamen kielten opetuksen hanke on viime vuosina parantanut kaikkien kolmen saamen kielen opetuksen saavutettavuutta, mutta hanke on yhä edelleen vakinaistamatta ja opetuksen jatkuminen epävarmaa.
- Kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla saamelaisilla ei myöskään ole oikeuksia, jotka liittyvät kalastukseen, poronhoitoon ja metsästykseen, sillä oikeudet on lainsäädännössä sidottu kotiseutualueella asumiseen.

Saamelaisten totuus- ja sovintokomission ehdotukset eri saamelaisryhmien tukemiseksi

- Saamelaisryhmien moninaisuus ja erilaiset tarpeet tulisi ottaa huomioon päätöksenteossa.
- Kolttalakia tulee kehittää tukemaan itsehallintoa ja itsemääräämisoikeutta alkuperäiskansana. Tähän tarvitaan lisäresursseja.
- Inarinsaamelaisille tulee taata mahdollisuudet vaikuttaa perinteisten asuinalueidensa elinympäristön ja elinkeinojen kehittämiseen.
- Valtioneuvoston kansliaan tulisi perustaa saamelaisasioita koordinoiva yksikkö, jota johtaa saamelainen valtiosihteeri. Saamelaisella valtiosihteerillä tulee olla tukenaan asiantuntijaryhmä, joka koostuu ministeriöiden, saamelaiskäräjien ja kolttien kyläkokouksen nimeämistä edustajista.

Multifaced Sápmi – English summary

Young people who moved to southern Finland or Sweden in the late 1960s and 1970s did not want to be considered Skolt Sámi. They kept it secret because it was so painful to be seen as inferior.

- The Inari Sámi's traditional way of life is largely based on subsistence economies. However, historical circumstances have led to the loss of their water and land rights. The Inari Sámi identity is experienced as vulnerable and defined by outsiders. Years of political debate surrounding the Sámi Parliament Act, hate speech on social media, and divisions within the community have increased uncertainty and silenced many.
- The Second World War and the evacuation period had a profound impact on the culture of the Skolt Sámi. The difficult periods of war, evacuation, and resettlement were recounted in the hearings. In addition, the Skolt Sámi reported discrimination in working life. In their narratives, the events of the past and their painful memories live on strongly in the present.
- Cultural and language revitalization are essential for contemporary Inari and Skolt Sámi.
- Urban Sámi people's rights to language and culture are less well established compared to those living in the Sámi region. Sámi associations and active parents have played a decisive role in negotiating with the Sami Parliament and cities and municipalities on early childhood education and teaching of the Sámi language. Sámi living outside their homeland also do not have the right to engage in traditional livelihoods.

- The Commission suggests:
  - The diversity of Sámi groups and their distinct needs should be considered in policy and decision-making processes.
  - Self-governance of different Sámi groups should be addressed with adequate resources,
  - Coordination unit for Sámi affairs should be established within the Prime Minister’s Office.

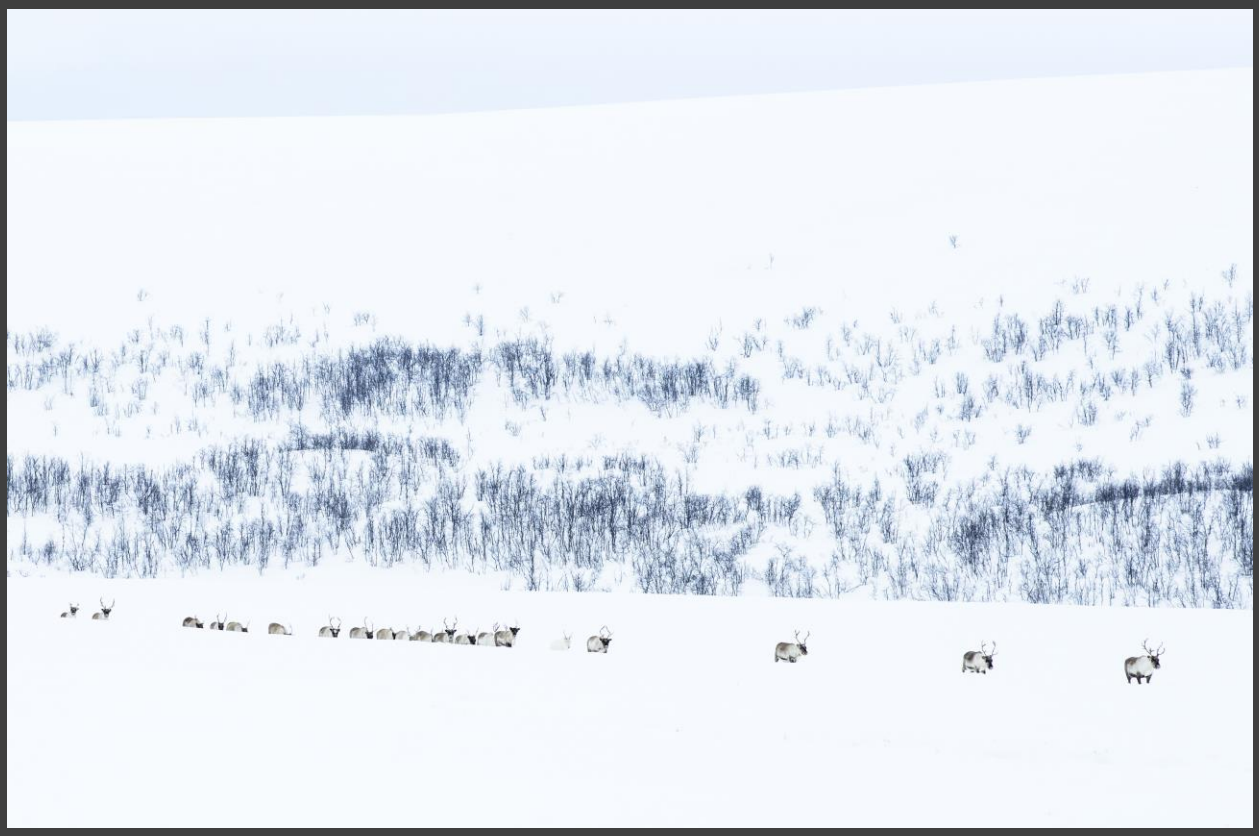

5. Perinteiset elinkeinot ja kulttuurit murroksessa

Suomen valtion saamelaispolitiikka on runsaassa sadassa vuodessa muuttunut niin, että saamelaisalueen taloudellisen hyödyntämisen ja saamelaisten suomalaistamiseen tähtäämisen sijaan Suomessa saamelaiset tunnustetaan alkuperäiskansana, jolla on erillinen kulttuurisen ja olemassaolon oikeus.

Käytännössä saamelaisten perustuslailliset oikeudet ja mahdollisuudet turvata kulttuurinsa ja kieltensä jatkuvuus toteutuvat kuitenkin yhä heikosti.

Luontoon perustuvat saamelaisten elinkeinot ahtaalla

Vaikka ei ole viiteen vuoteen hakattu, niin se haittahan on meille jäänyt. Sen kanssa me elämme ja ostamme niitten menetettyjen laitumien tilalle rehuja ja heinää. Valtio on aiheuttanut kuluja ja työtä. Ne on jääny meille maksettavaksi. En minä voi metsureita syyttää, mutta Metsähallitusta ja valtiota, metsurithan on vain ollut työntekijöitä. Me joudumme ajamaan paljon enemmän kelkalla kuin ennen, paimentamaan, kun ne on niin tilkkumaiset ne laitumet. Ei pysy ne porot siinä tilkussa, nyt tilkku siellä, tilkku täällä. Ennen yksi heinärekka tuli meille koko kylään. Siinä oli monta taloa.

- Saamelaisten maankäyttöoikeuksia koskevan tutkimustiedon mukaan saamelaisten perinteiset pyyntipaikat ja muut nautinta-alueet oli jaettu sukualueisiin, joiden rajat tiedettiin ja niitä kunnioitettiin. Suomalainen lainsäädäntö ei niitä tunne eikä tunnista.
- Valtiolliset toimet – kuten sotien jälkeiset alueelle kohdistuneet muuttoliikkeet, voimalaitosrakentaminen, vesistöjen säännöstely ja Lokan ja Porttipahdan tekojärvien rakentaminen sekä metsänhakkuut – ovat vähentäneet ja sirpaloittaneet luontoon perustuvien elinkeinojen tarvitsemia alueita, ja siten heikentäneet elinkeinojen kannattavuutta ja jatkuvuutta.
- Ulkopuolisten silmissä asumattomat alueet, metsät ja erämaat näyttävät koskemattomilta, mutta ne ovat saamelaisten perinteisten elinkeinojen arkipäiväistä kulttuuriympäristöä.
- Nykyinen kalastuslainsäädäntö määrittelee kalastuksen kaikille kuuluvana yleisoikeutena, eikä se ota huomioon saamelaiskulttuuriin kuuluvia katkeamattomia kalastusperinteitä, kuten Tenon lohenpyyntiä, kolttasaamelaisten käpälänuottausta ja inarinsaamelaisten vuotuiskiertoon pohjaavaa kalastusta.
- Lisäksi kalastuslaissa saamelaisten kotitarvekalastus kuuluu samaan kategoriaan virkistyskalastuksen kanssa. Lakiesityksen perustelujen mukaan saamelaisten kotitarvekalastusta pidetään vapaa-ajan harrastuksena, jolla etsitään elämyksiä ja luontokokemuksia.
- Myös ulkopaikkakuntalaisten metsästys ja pyynti koetaan ongelmalliseksi, kun metsästäjät eivät huomioi porojen sijaintia ja paimennusta. Ristiriitaa aiheuttaa myös riekonpyyntilupien myynti ja tehokas koirapyynti syksyisin, vaikka riekkokannat ovat vähentyneet.
- Saamelaisalueelle kohdistuu myös merkittävää matkailukaavoittamista ja -rakentamista sekä maastoliikennettä, jotka kaventavat rajallista elintilaa ja heikentävät elannon saamista luonnosta, kun kasvavat matkailijamäärät tarvitsevat uusia reittejä ja mahdollisuuksia liikkua luonnossa myös moottoriajoneuvoilla.

Saamelainen poronhoito uhattuna

Minun mielestäni ne kansat, jotka ovat eläneet arktisen ja subarktisen alueen rajaseudulla, ja jotka ovat kyenneet liikkumaan myös sen rajan yli, ovat kyenneet sopeutumaan siihen poron avulla. Poro ja ihminen yhdessä, ne ovat muodostaneet keskinäisen riippuvuussuhteen. Ihminen ja poro yhdessä sopeutuvat paremmin siihen luontoon kuin kumpikin erikseen. Ne auttavat toisiaan selviytymään.

- Poronhoitoa säätelee paliskuntajärjestelmä, joka on luotu 1800-luvun lopulla. Vuoden 1932 poronhoitolaki oli ensimmäinen virallinen säädös, joka säänteli poronhoitoa Suomessa.
- Paliskuntajärjestelmä on perustunut täysin suomalaiseen hallintokäytäntöön, joka korostaa yksittäisen poronomistajan oikeuksia ja poromäärään perustuvaa päätösvaltaa. Se myös pakotti kaikki Suomen paliskunnat Paliskuntain yhdistyksen jäseniksi. Saamelaispaliskunnat jäivät yhdistyksen päätöksenteossa vähemmistöasemaan.
- Saamelaisesta poronhoidosta on kirjallisia lähteitä 1500-luvulta lähtien; se perustuu vuosisatojen ajan toimineeseen paimentolaiseen siidajärjestelmään, jossa siidan muodostavat useat suvut tai perheet tekevät yhteisvastuullisesti päätöksiä poronhoidon järjestämisestä, laidunkierron ajoituksesta ja alueiden kestävän käytön periaatteista.
- Valtioiden rajasulkujen takia 1800-luvulla monet saamelaiset joutuivat siirtämään henkikirjansa valtakunnan rajojen yli. Tästä historiallisesta tosiasiasta on nykypäivänä tehty pohjoissaamenkielisten porosaamelaissukujen ja kolttasaamelaisten Suomen alkuperäiskansaan kuulumisen kyseenalaistavia tulkintoja, vaikka saamelaisille rajat ja valtiot ovat olleet heidän ikivanhoja instituutioitaan haastaneita tulokkaita, jotka ovat rikkoneet ja muuttaneet saamelaista yhteiskuntaa onnistumatta kuitenkaan kadottamaan sitä kokonaan.
- Saamelaiselle poronhoidolle metsät ovat korvaamattoman arvokkaita, mikä selittää vuosikymmenten varrella nousseita metsäkiistoja ja oikeusprosesseja, joissa poronhoitajat ovat pyrkineet aktiivisesti suojelemaan jäljellä olevia luonnontilaisia metsiä.
- Porosaamelaisten kertomusten mukaan he ovat äärimmäisen lujilla oikeudellisesti, kulttuurisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja fyysisesti. Samalla he haluavat vaikuttaa tulevaisuuteensa ja nähdä muutoksen tapahtuvan.

Kaivospaineet ja militarisaation vaikutukset saamelaisiin

Miten ne maankäyttöön liittyvät asiat vaikuttavat poronhoitoon? Maankäyttömuotoja tai päätöksiä tehtäessä tuntuu epäreilulta, kun poljetaan oikeuksia eikä anneta arvoa poromiesten näkemyksille asioissa, joissa he on ite asiantuntijoita. Esimerkiksi jos on kullankaivuulupia tai kullankaivuuseen liittyviä asioita vireillä, ja se ei saisi aiheuttaa merkittävää haittaa poroelinkeinolle, niin kuitenkin kunta, kaivosviranomainen tai Metsähallituskin arvioi, että se haettu asia, oli se reitti tai kullanhuuhdonta-alue, ei aiheuta merkittävää haittaa.

- Suomessa arvioidaan olevan runsaasti energiasiirtymässä tarvittavia kriittisiä raaka-aineita, ja saamelaisten kotiseutualueelle on viime vuosina tehty useita kaivoslain mukaisia aluevarauksia ja malminetsintähakemuksia sekä myönnetty malminetsintälupia.
- Saamelaisten kotiseutualueella on myös runsaasti koneellista kullankaivuutta, joka ei liity energiasiirtymään. Lemmenjoella on voitu seurata, miten hitaasti luonto palautuu koneellisen kullankaivuun loputtua vuonna 2020.
- Kaivostoiminta vaikuttaa aina ympäristöön laaja-alaisesti. Se muokkaa voimakkaasti maisemaa, ilman laatua, vesistöjen tilaa ja maaperää.
- Viranomaisten päätöksenteossa kansallisen lainsäädännön ja kansainvälisen oikeuden alkuperäiskansaoikeuksia ei joko tunneta tai niitä ei huomioida.
- Vuonna 2023 voimaan tulleen kaivoslain muutoksen myötä kuntien vaikutusmahdollisuudet vahvistuivat, kun taas saamelaisten osallistumismahdollisuuksien vahvistaminen jätettiin kaivoslaissa huomiotta.
- Malminetsintäluvissa Korkein hallinto-oikeus on hyväksynyt riittäväksi, että saamelaisia kuullaan, vaikka vaikutuksia saamelaiskulttuuriin ei olisi tehty. Myöskään saamelaisten suostumusta hankkeisiin ei ole pidetty tarpeellisena.
- Militarisaatio näkyy tällä hetkellä laajoina puolustuspoliittisina päätöksinä sekä valtavana uutena maankäyttöpaineena, joista molempien yhteydessä valtio näyttää lähes täysin unohtaneen saamelaisten oikeuksia suojaavat ja kansainvälisen oikeuden mukaiset kuulemiskäytännöt ja toimintatavat.
- Huolta saamelaisilla herättävät hankkeet, jotka edellyttävät uusien kulkuväylien rakentamista poronhoidolle tärkeiden laidun- ja metsämaiden läpi. Rauhan aikana puolustuspoliittiset ratkaisut eivät silti oikeuta oikeuksien loukkauksiin maanpuolustuksen nimissä, vaikka puolustusasiat ovat tärkeitä myös saamelaisille, ja saamelaiset ovat puolustaneet maata aiemmissa sodissa.

Saamelaisten totuus- ja sovintokomission toimenpide-ehdotukset

- Saamelaisesta poronhoidosta tulee säätää omalla lailla ja luoda saamelaista poronhoitoa varten oma hallinto.
- Valtion tulee tunnustaa kalastuslainsäädännössä saamelaisten kalastusoikeudet saamelaisten kotiseutualueella ja turvata oikeus osallistua kalastusta koskevaan päätöksentekoon asuinalueesta riippumatta.
- Kiinteistörekisteriin kuulumattomat ja maanomistuksesta riippumattomat saamelaisten ylimuistoiset nautintaoikeudet tulee selvittää
- Ilmastonmuutoksen sopeuttamisohjelma tulee laatia saamelaisen ilmastoneuvoston kanssa. Saamelaisten kotiseutualueen vanhat metsät tulee suojella ja kaivoslakia muuttaa siten, saamelaisten kotiseutualueelle tehdystä kaivosvarausta koskevasta päätöksestä voi hakea muutosta hallintotuomioistuimelta.
- Valtion tulee laatia yhteistyössä Saamelaiskäräjien kanssa selkeät ohjeet siitä, miten saamelaisten oikeudet alkuperäiskansana tulee ottaa huomioon puolustuspolitiikkaan liittyvien päätösten ja toimenpiteiden yhteydessä.

Traditional livelihoods and cultures in transition – English summary

Concerning land use or decision-making, it feels unfair when rights are violated, and the views of reindeer herders are not valued in matters in which they themselves are experts.

- According to research on Sámi land use rights, the Sámi people's traditional hunting grounds and grazing areas were divided into family areas, the boundaries of which were known and respected. Finnish legislation does not recognize or acknowledge such areas.
- Pristine-looking nature is considered a cultural environment of the Sámi. This cultural environment includes traditional and contemporary knowledge and practices of reindeer herding, fishing, and other subsistence. These, however, are not only livelihoods but living cultures and ways of life.
- Environmental change and green transition create exceptional challenges for Sápmi, as their impacts are manifold in the fragile nature.
- Additionally, land-use plans: mining and militarization create threats to land and Sámi culture.

- The Commission suggests:
  - Legal and administrative frameworks need to be established for Sámi reindeer herding and fishing rights.
  - Traditional subsistences need to be secured by national legislation, and traditional rights should be identified and acknowledged.
  - A climate adaptation program should be developed, old forests safeguarded, mining legislation updated, and a defence policy developed to meet the Indigenous rights.

6. Saamelainen yhteiskunta ja saamelaisten hyvinvointi

Kuultavien mukaan saamelaisten asioiden ajaminen vähemmistöasemasta käsin on usein vaativaa ja kuormittavaa, sillä heidän näkökantojaan ei aina oteta päätöksenteossa riittävästi huomioon eikä heidän asiantuntemustaan arvosteta sen mukaisesti.

Suomen valtion harjoittama nationalismi ja assimilointi saamelaisia kohtaan on se syy, että ei ole varaa olla eri mieltä tai varsinkaan näyttää sitä julkisesti, koska se voidaan heti kääntää meitä vastaan. Jos saamelaisten sisällä on jotain konfliktia tai kitkaa tai erimielisyyksiä, niin se nähdään heikkoutena. On paljon suomalaisia tai ei-saamelaisia, jotka asuu Saamenmaalla, jotka edistää vaikka kaivoshankkeita tai haluaa päästä saamelaiskäräjille tekemään päätöksiä, jotta saamelaiset ei voisi tehdä niitä päätöksiä. Se tuottaa saamelaisyhteisön sisälle sellaista, että ei ole varaa olla erilainen tai uskaltaa enemmän, jos siitä seuraa jotain pahaa. Pitää ottaa varman päälle. Olla hiljaa ja pienentyä. Taustana on pitkä historiallinen kolonialismin perintö, joka vaikuttaa arkisiin tilanteisiin.

Saamelaiset sosiaali- ja terveyspalveluissa

Ja jos täällä saamenkieliset palvelut, ne vähäisetkin, puretaan ja niistä säästetään, niin tarkoittaako se, että niiden pitää uudestaan mennä läpi niitä samoja asuntolatraumoja?

- Useat alkuperäiskansat, myös saamelaiset, kyseenalaistavat lähtökohdan, jossa palvelujärjestelmä hoitaa yksilön sairauksia ja vaikeuksia. Terveys ymmärretään kokonaisvaltaisena tilana, jossa luonto, ympäristö, suku, yhteisö ja kulttuuri ovat keskeisiä osatekijöitä.
- Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuus ja laatu ovat keskeisiä tekijöitä yhdenvertaisten palveluiden toteutumisessa. Saamelaisten tarpeet, kieli, identiteetti ja kulttuuriset arvot sekä historialliset kokemukset ovat erilaisia kuin valtaväestöllä.
- Saamelaisilla voi olla monimuotoista kuormitusta, kuten parisuhde- ja sukupolvien välisiä haasteita, uupumusta, päihdeongelmia sekä kulttuurisia ja kielellisiä esteitä. Huolta aiheuttavat myös tulevaisuuden epävarmuudet, ilmastonmuutos, energiahankkeet ja maankäyttöpaineet. Puhumattomuuden kulttuuri ja avun hakemisen pelko lisäävät ahdistusta ja itsetuhoisuusriskiä.
- Assimilaatiopolitiikan vaikutukset ja ylisukupolvinen trauma näkyvät edelleen saamelaisten epäluottamuksena palvelujärjestelmää kohtaan, huolena siitä, miten kerättyä tietoa käytetään sekä pelkoa siitä, että tieto voi leimata tai kääntyä yhteisöä vastaan.
- Maailmalla jo toteutettujen komissioiden työskentelyn on todettu lisänneen psykososiaalisen tuen tarvetta traumaattisten kokemusten avautuessa. Tämä on merkinnyt alkua saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikön (Uvjj – Uvjâ – Uvja) asettamiselle. Aiemmin saamenkielisiä ja kulttuurinmukaisia mielenterveyspalveluita ei Suomessa ole ollut saatavilla, vaikka mielenterveys on myös saamelaisille kuuluva ihmisoikeus.
- Saamelaisten oikeuksien heikko toteutumattomuus sosiaali- ja terveydenhuollossa ei ole vain hallinnollinen puute ja eettinen ongelma. Se voi muodostaa myös rakenteellisen syrjinnän muodon.

Komission ehdotukset

- Suomeen tarvitaan kokonaisvaltainen, johdonmukainen ja pitkäjänteinen valtion saamelaispolitiikan linjaus, joka luodaan yhdessä saamelaiskäräjien kanssa. Tässä linjauksessa tulee myös määritellä pysyvät rakenteet saamelaisten oikeuksien valvonnalle julkisessa hallinnossa ja parlamentaariselle oikeuksien toteutumisen seurannalle.
- Saamelaisnäkökulma tulee sisällyttää osaksi yleistä sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Saamelaisilla tulee olla mahdollisuus valita omakielisiä ja kulttuurinmukaisia palveluita koko maassa.
- Psykososiaalisen tuen yksikön toiminnan vakinaistaminen ja saamelaisten sosiaali- ja terveysalan järjestö SámiSoster ry:n rahoitus on turvattava.
- Sosiaali- ja terveysalan saamelaisen kulttuurin ja kielten huomioiva koulutusta tulisi lisätä ja sote-henkilöstön tietoa saamelaisista vahvistaa.
- Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikön (Uvjj – Uvjâ – Uvja) toiminta tulee resursoida ja vakinaistaa omalla lainsäädännöllä.
- Valtioneuvoston tulee saattaa YK:n työjärjestön (ILO) itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus numero 169 voimaan tuomalla sopimus eduskunnan ratifioitavaksi ja valtion tulee edistää Pohjoismaisen saamelaissopimuksen voimaansaattamista.

Sámi society and Sámi wellbeing – English summary

And if the few Sámi-language services available here are dismantled and cut back, does that mean they will have to go through the same residential school trauma all over again?

- Sámi people are active in civil society in different ways, including political decision-making, work-life, civic activities, and as individuals.
- *Free, Prior, and Informed Consent* (FPIC) is a recognized principle in negotiations with Indigenous peoples. However, it is not always implemented, but the Sámi people are excluded from the decision-making processes.
- There is a significant lack of health and social services in Sámi languages. The work of the Sámi Truth and Reconciliation Commission has been the starting point for the establishment of a national Sámi psychosocial support unit (Uvjj – Uvjâ – Uvja).

- The Commission suggests:
  - National Sámi policies should be developed in collaboration with the Sámi Parliament.
  - Sámi perspectives should be integrated into health and social services, and funding for the psychosocial support unit should be safeguarded.
  - International indigenous rights and conventions, e.g., ILO169 and Nordic Sámi Convention, should be advanced and implemented.

7. Mitä sovinto tarkoittaa?

Komissio pitää välttämättömänä, että valtio tunnustaa ja kantaa vastuun historiallisista vääryyksistä, kuten asuntolakouluissa harjoitetusta ihmisoikeuksia loukanneesta sulauttamispolitiikasta sekä etniseen ja kielelliseen taustaan perustuvasta syrjinnästä, jota tapahtuu yhä nykypäivänä.

Askeleita kohti sovintoprosessia

Totuus- ja sovintoprosessin onnistumisen ja sovinnon kannalta on ratkaisevan tärkeää, että tieto ja ymmärrys saamelaisten asemasta Suomen ja Euroopan ainoana alkuperäiskansana lisääntyy.

- Saamelaisten kokemukset koulu- ja asuntola-ajoista, pakkokristillistämisestä, saamen kielen puhumisen kieltämisestä ja siitä rankaisemisesta, suomalaisen yhteiskunnan tietämättömyydestä ja arkipäivän rasismista eivät häviä yhteiskunnasta ilman konkreettisia ja rakenteellisia toimia, joilla saamelaisille kuuluvia palveluita ja oikeuksia vahvistetaan.
- Tämä edellyttää, että valtio tunnustaa ja kantaa vastuun historiallisista vääryyksistä ja sitoutuu pitkäjänteiseen ja johdonmukaiseen saamelaispolitiikkaan. Se tarkoittaa rakenteellisia muutoksia, riittäviä resursseja, saamen kielten ja kulttuurin osaamista sekä yhteistyötä saamelaisyhteisöjen kanssa.
- Saamelaisten totuus- ja sovintokomission loppuraportti on ensiaskel sovinnon tiellä, ja komissio pitää välttämättömänä, että loppuraportti saatetaan eduskunnan käsittelyyn.
- Komissio pitää myönteisenä, että saamelaiskäräjälakiuudistus hyväksyttiin kesällä 2025. Uusi laki parantaa saamelaiskäräjien mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa saamelaisia koskevien asioiden päätöksentekoon. On tärkeää, että muut lait yhteensovitetaan uuden saamelaiskäräjälain kanssa.
- Komission raportin ja ehdotusten käsittelyä varten on nimitetty parlamentaarinen työryhmä. Työryhmä on kuitenkin saanut osakseen kritiikkiä jo ennen sen työn alkamista, sillä sen nimittämisessä ei kuunneltu saamelaistahoja lainkaan.

Towards reconciliation - English summary

For the success of the truth and reconciliation process, it is crucial that knowledge and understanding of the status of the Sámi as the only indigenous people in Finland and Europe increase.

- The final report of the Sámi Truth and Reconciliation Commission is the first step on the path towards reconciliation.
- A parliamentary working group has been established to review the report. However, the working group is already criticized for not consulting the Sámi people when it was appointed.
- The Commission considers it essential that the final report also be brought to the Finnish Parliament for consideration.
- Violations of human rights, and the experiences of residential schools, forced Christianization, prohibition of speaking Sámi languages, settler colonialism, racism, and ignorance remain in societies and require more than new studies, projects, or mere apologies.
- Strengthening the rights of the Sámi people requires concrete action. This requires the state to acknowledge and take responsibility for historical injustices and commit to a long-term and consistent Sámi policy.

Haastattelussa Tiina Sanila-Aikio 4.12.2025, saamelaiskäräjien puheenjohtaja vuosina 2015–2019.

Interview with Tiina Sanila-Aikio 4.12.2025, president of the Sámi Parliament of Finland in 2015–2019.

Kiitos! Giitu! Takkâ! Spä'sseb! Thank you!

- Tekijät: Arla Magga & Helena Ristaniemi
- Kuvat: Tapio Nykänen
- Haastateltava: Tiina Sanila-Aikio
- Haastattelija: Mervi Semenoff
- Kuvaaja: Inari Alanko
- English translations: Helena Ristaniemi
- Tilaaja: Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio

Sámiid duohtavuohta- ja soabadankomišuvdna
Sämmilij tuotâvuotâ- já sovâdâttâmkomissio
Sä'mmlai tuõttvuõtt- da suåvâdvuõttkomissio
Saamelaisten totuus- ja sovintokomissio
Sannings- och försoningskommission för samer
Sámi Truth and Reconciliation Commission in Finland

GIELLAGAS-INSTITUHTTA
OULU UNIVERSITEHTA